

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

Бегас Людмила Дмитрівна

УДК 376-056.264-053.4:792(043.3)

**КОРЕКЦІЯ ЗАЇКАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Марченко Інна Сергіївна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
доцент кафедри логопедії.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Миронова Світлана Петрівна,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
завідувач кафедри корекційної педагогіки
та інклюзивної освіти;

кандидат педагогічних наук
Ленів Зоряна Павлівна,
Вінницький державний педагогічний
університет імені М. Коцюбинського,
проректор із науково-педагогічної роботи
та соціальних питань.

Захист відбудеться 28 грудня 2016 р. о 14⁰⁰ годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.14 у
Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за
адресою: 01601, м. Київ-30,
вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий « 28 листопада » 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі модернізації вітчизняної державної спеціальної освіти відбуваються суттєві зміни. У спеціальних дошкільних навчальних закладах для дітей із порушеннями мовлення ці зміни у відповідності до Закону України «Про дошкільну освіту» стосуються обов'язкового освітнього рівня та змісту навчання. Ідеологія освіти дітей із вадами мовлення виникла на ґрунті сучасного розуміння прав людини. Такий підхід втілюється у тенденції до розвитку інтегративних підходів у навчанні дітей із мовленнєвими вадами. На це вказують М. Шеремет, В. Тарасун, С. Конопляста, В. Тищенко та ін. Ця тенденція зумовлена ратифікацією міжнародних декларацій, прийняттям українських законодавчих актів, що виголошують сприяння організаційній перебудові освіти у напрямі впровадження інтегрованого та інклюзивного навчання дітей із порушеннями психофізичного розвитку (В. Бондар, С. Миронова, В. Синьов, В. Тарасун, М. Шеремет, С. Федоренко, Л. Фомічова та ін.).

Заїкання є одним із найпоширеніших розладів мовлення у дітей, яке глибоко і всебічно вивчалось на протязі століть. Зазвичай воно виникає в ранньому дитинстві і за відсутності необхідної допомоги може зберігатися довгі роки. Природа та механізми заїкання значно досліджені завдяки праці декількох поколінь вчених (Н. Асатіані, Л. Белякова, М. Буянов, Б. Драпкін, Н. Власова, М. Жинкін, В. Кочергіна, О. Лурія, І. Поварова, І. Сікорський, В. Шкловський та ін.), що дозволило розробити достатньо ефективні методики подолання різних за проявами форм заїкання (Л. Арутюнян, Н. Асатіані, Л. Белякова, Н. Власова, С. Миронова, Л. Мисулович, Н. Чевелева, В. Кондратенко, С. Конопляста, А. Кравченко, Л. Журавльова та ін.).

Різноманітність методик подолання заїкання пояснюється складністю структурних проявів цього мовленнєвого недоліку та ще недостатнім рівнем знань про його природу. На необхідність комплексного впливу вперше звернули увагу І. Сікорський та І. Хмелевський. Так, І. Сікорський поєднував лікування заїкання з мовленнєвою гімнастикою, психотерапевтичним, фармацевтичним лікуванням і рухливими вправами.

У сучасній спеціальній методиці комплексний медико-психолого-педагогічний підхід до проблеми заїкання є системою чітко означених і погоджених між собою засобів взаємодії різних фахівців: лікаря, логопеда, психолога, спеціаліста з логопедичної ритміки, фізіотерапевта та соціального працівника. Отже, успішна корекція заїкання у дітей старшого дошкільного віку можлива за умов багатоаспектного впливу, спрямованого на формування та регулювання мовленнєвих і немовленнєвих процесів.

Зважаючи на тяжкість цього мовленнєвого порушення та складність у його подоланні, сучасному періоду розвитку системи спеціальної освіти притаманні пошук і розробка нових технологій навчання та виховання дошкільників із заїканням.

Серед різноманітних засобів корекції, пов'язаних із використанням різних видів мистецтва, одне з важливих місць займає театралізована діяльність, яка сензитивно відповідає вимогам дитини щодо ігрової діяльності, відображує навколишній світ найбільш зрозумілими для неї засобами та сприяє широкій колективній інтеракції. Але театралізована діяльність як засіб корекції мовлення і, зокрема, заїкання на сьогодні не знайшла свого відображення у працях дослідників. Психолого-педагогічна значущість проблеми та її недостатнє теоретичне та методичне розроблення обумовили вибір теми нашого дослідження: **«Корекція заїкання дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри логопедії Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за напрямком «Навчання, виховання, соціальна адаптація дітей із порушеннями психофізичного розвитку» проблема «Навчання та виховання дітей із ТПМ». Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова й узгоджено в Міжвідомчій Раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні.

Мета дослідження полягає у створенні науково обґрунтованої методики корекції заїкання дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами театралізованої діяльності, апробації і впровадження до практичної роботи спеціальних дошкільних закладів.

Для досягнення мети дослідження були поставлені такі **завдання**:

1. З'ясувати ступінь розробки досліджуваної проблеми в лінгвістичній, методичній, психолого-педагогічній та спеціальній літературі;
2. Розробити та обґрунтувати зміст експериментальної методики дослідження театралізованої діяльності дітей старшого дошкільного віку із заїканням;
3. Визначити психолого-педагогічні умови корекції заїкання дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності.
4. Обґрунтувати, розробити та апробувати зміст експериментальної методики корекції заїкання у дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності.

Об'єкт дослідження – комунікативно-мовленнева діяльність дітей старшого дошкільного віку із заїканням.

Предметом дослідження є методика корекції заїкання засобами театралізованої діяльності.

Методи дослідження:

теоретичні – аналіз та узагальнення психолого-педагогічної, мистецької, культурологічної літератури для уточнення корекційно-педагогічної сутності феномена (театралізована діяльність); аналіз змісту педагогічної документації спеціальних дошкільних навчальних закладів для

дітей із заїканням та результатів педагогічного експерименту для підтвердження наукових засад дослідження;

емпіричні – діагностичні (анкетування, цілеспрямоване спостереження, порівняння, бесіди, аналіз) для діагностування рівнів сформованості театралізованої діяльності дітей старшого дошкільного віку із заїканням, а також ступеня прояву заїкання після завершення формульованого навчання;

експериментальні – педагогічний експеримент (констатувальний, формульовальний, контрольний етапи) з метою перевірки ефективності пропонованої методики;

статистичні – методи математичної обробки експериментальних даних із метою забезпечення вірогідності та об'єктивності результатів дослідження (кількісний та якісний аналіз експериментальних даних ступеня прояву заїкання у різних ситуаціях спілкування).

Методологічною основою дослідження є положення про цільність мови як системи, про мозкову організацію мовленнєвого процесу (П. Анохін, М. Бехтерев, М. Жинкін, О. Лурія, І. Павлов, Л.Чистович), про темпо-ритмічні кореляції процесу вищих психічних функцій, локалізованих у центральній нервовій системі (О. Лурія, В. Кожевников, І. Павлов, Л. Чистович), про складну структуру мовленнєвого дефекту у дітей із заїканням (Л. Арутюнян, Н. Асатіані, Л. Беякова, В. Гіляровський, С. Ляпідевський, В. Селіверстов), про системно-структурний підхід, заснований на інтеграції знань психолінгвістики, лінгвістики, психології, психофізіології, нейропсихології, що вивчають мовленнєву діяльність, у вирішенні питань підвищення ефективності корекційного впливу (Т. Ахутіна, Л. Виготський, М. Жинкін, В. Кожевников, О. Леонтьєв, О. Лурія, Л. Чистович та інші), про місце та значення театралізованої діяльності в системі розвитку дитини дошкільного віку (Н. Водолага, Г. Костюшко, Н. Нечай, Л. Серих, В. Шахрай).

Дослідно-експериментальна база. Дослідження здійснювалось упродовж 20..-20.. рр. у старших групах таких спеціальних навчальних закладів для дітей із заїканням: № 8, №25 «Ягідка» м. Умані, №481, №753 м. Києва, №64 м. Миколаєва, №9, №36 м. Херсона.

Усього дослідженням охоплено 125 дітей старшого дошкільного віку, педагоги, а також батьки вихованців.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

уперше науково обґрунтовано доцільність корекції заїкання засобами театралізованої діяльності; визначено особливості театралізованої діяльності у дітей старшого дошкільного віку із невротичною та неврозоподібною формою заїкання у порівнянні з дітьми з нормальним мовленнєвим розвитком, визначено та експериментально перевірено педагогічні умови та корекційні можливості театралізованої діяльності в умовах спеціальних дошкільних навчальних закладів для дітей із заїканням (озброєння педагогів навичками театрального мистецтва та творчості; створення художньо-розвивального середовища, відкритого для спілкування, пошуку, взаємодії

між вихованцями; доцільний добір змісту художніх творів для театралізованої діяльності; врахування індивідуальних особливостей дітей старшого дошкільного віку із заїканням; наявність конструктивної взаємодії педагогів спеціальних навчальних закладів з сім'ями вихованців);

удосконалено - наукові уявлення щодо сутності «театралізованої діяльності дітей старшого дошкільного віку як засобу корекції заїкання», уточнено та описано критерії та рівні розвитку театралізованої діяльності у дітей старшого дошкільного віку зі заїканням;

розроблено методика визначення особливостей театралізованої діяльності дітей старшого дошкільного віку із заїканням, а також експериментальну методика корекції заїкання засобами театралізованої діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Практична значущість дослідження полягає в розробці й запровадженні авторської методики використання театралізованої діяльності як засобу корекції заїкання. Розроблено та експериментально апробовано методичні рекомендації щодо організації театралізованої діяльності в спеціальних дошкільних навчальних закладах для дітей із заїканням.

Матеріали дослідження можуть бути використані в старших групах спеціальних навчальних закладів для дітей із заїканням з метою його корекції в процесі підготовки та участі в театралізованій діяльності; для педагогічної освіти батьків, надання їм консультативної допомоги щодо виховання дітей із заїканням. Результати дослідження можуть застосовуватися у системі професійної підготовки фахівців в курсі «Логопедія», модуль «Методики корекції заїкання».

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес спеціалізованих груп для дітей із заїканням дошкільних навчальних закладах №8, №25 «Ягідка» м. Умані, №481, №753 м. Києва, №64 м. Миколаїв, №9, №36 м. Херсон.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались й обговорювалися на: Всеукраїнській науково-практичній конференції «В.О.Сухомлинський і сучасність: (До 90-річчя з дня народження В.О.Сухомлинського), (Одеса, 2008р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Тенденції розвитку корекційної освіти в Україні» (Київ, 2008р.), Всеукраїнській науковій конференції В.О.Сухомлинський і школа XXI століття» (Умань, 2012р.), XII International scientific and practical conference (Sheffield 2016р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено у 14 одноосібних публікаціях автора (з них 12 – у фахових виданнях, 2 – в іноземних фахових виданнях).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, його методологічні основи, методи, розкрито наукову

новизну, практичну значущість роботи, наведено дані про апробацію та впровадження результатів дослідно-пошукової роботи, представлено структуру роботи.

У першому розділі – **«Теоретично-методичні основи корекції заїкання засобами театралізованої діяльності»** – представлено результати аналізу загальної і спеціальної вітчизняної і зарубіжної наукової, теоретико-методичної літератури з проблеми корекції заїкання засобами театралізованої діяльності, розкрито зміст поняття «театралізована діяльність» та її засобів, проаналізовано клінічні, фізіологічні, психологічні, лінгвістичні основи заїкання, класичні та нетрадиційні методики його подолання в системі комплексного медико- психолого-педагогічного впливу, чинні програми виховання та навчання дітей дошкільного віку зі заїканням в аспекті досліджуваної проблеми.

В працях багатьох дослідників (Л. Белякова, Л. Волкова, О. Дьякова, В. Селіверстов, М. Хватцев та ін.) заїкання розглядається як одне з найскладніших і триваліших порушень мовлення, характеризується розладами темпу, ритму та плавності експресивного мовлення, обумовлене судомним станом м'язів мовленнєвого апарату та порушенням комунікативної функції. На сьогодні дослідники розглядають заїкання з різних позицій: клінічних (В. Кочергіна, Н. Власова), фізіологічних (М. Брунс, М. Жинкін, Є. Нікітіна), нейрофізіологічних (Ж. Глозман, А. Вартанов, А. Кисельов, Ю. Флоренська), психологічних (Н. Карпова, Ж. Кісельніков, Н. Станішевська), лінгвістичних (Р. Аванесов, Л.Р.Зіндер, Л. Златоусова, М. Матусевич, Л. Чистович).

В одних випадках заїкання визначається як складний невротичний розлад, який є наслідком нервових процесів в корі головного мозку, розладу кірково-підкіркової взаємодії, дихання, голосу, артикуляції. В інших випадках – як складний невротичний розлад, який є результатом зафіксованого рефлексу неправильного мовлення. По-третє – як складний, переважно функціональний розлад мовлення, який з'явився внаслідок загального та мовленнєвого дизонтогенезу й дисгармонічного розвитку особистості. В багатьох випадках патофізіологічний механізм заїкання пояснюється органічними змінами центральної нервової системи.

На сьогодні сучасний комплексний підхід до подолання заїкання передбачає лікувально-педагогічний вплив на різні психофізичні стани дитини, що заїкається за допомогою різних засобів і зусиль фахівців. В залежності від причин, це лікування (терапевтичне, хірургічне, ортопедичне, психотерапевтичне), виховання та навчання (дидактичні прийоми) або різноманітні поєднання лікувального та психолого-педагогічного впливу.

Сучасна спеціальна педагогіка все частіше звертається до різноманітних видів мистецтва як до засобу розвитку та корекції. Широке розповсюдження набуло використання музичних засобів виховання: промовляння слів, фраз під музику, співи (Л. Андропова, Г. Волкова), заняття з музичним супроводом з ритмічними рухами рух, ніг, тулуба, а в подальшому поєднання цих рухів зі співами, мелодекламацією (Л. Белякова,

В. Дресвяннікова, Є. Оганесян), невеличких театралізованих композицій із використанням сольного співу, хороводів тощо (Н. Ричкова, Л. Журавльова).

Театралізована діяльність стосовно дітей дошкільного віку визначається вченими по-різному: «театральна діяльність», «театралізована діяльність» (Л. Артемова, А. Богуш), «театрально-ігрова діяльність» (О. Амацьєва), «ігри за сюжетами літературних творів» (Ю. Косенко). О. Трусова використовує як синоніми поняття «театралізована гра», «театрально-ігрова діяльність і творчість», «гра-драматизація», В. Всеволодовський-Генгросс у визначенні театралізованих ігор використовує назву «драматичні». Ці ігри, на його думку, характеризуються «наявністю художнього образу і драматичної дії». У енциклопедичному словнику юного глядача театралізована діяльність трактується як вид мистецтва, який відображає дійсність художніх сценічних образів, тобто, художніх уявлень актором якогось явища чи ситуації і показ ним цього в мистецтві. Діє засобами міміки, жестів, пантоміміки. Театр – синтетичний вид діяльності, який поєднує в собі слово, образ, музику, танець, малювання. Дитина, що займається театралізованою діяльністю повинна володіти такими духовними силами людини як емоції, почуття, уява, фантазія, інтелект.

В. Зеньковецький зазначав, що в процесі корекційного навчання старших дошкільників із порушеннями психофізичного розвитку засобами театралізованої діяльності проходить особлива, своєрідна для кожного випадку зміна структури дефекту. Спочатку – перебудова вищих психічних функцій за допомогою художнього сприйняття, потім – пам'ять і словесне мислення. У відповідний момент естетичне сприйняття дає поштовх до розвитку пізнавальної діяльності, оскільки театралізована діяльність не тільки знайомить дитину з новими явищами, але й дозволяє їй зрозуміти художній образ. Крім того, театралізовані вистави сприяють формуванню дикції, артикуляції, голосової динаміки та вмінню управляти своїм голосовим апаратом.

Між тим, проведений нами аналіз наукових джерел свідчить про те, що при всьому розмаїтті питань організації корекційної роботи з усунення заїкання недостатньо дослідженою залишається проблема використання театралізованої діяльності у якості засобу корекції зазначеного порушення мовлення. Це зумовило необхідність розробки відповідної експериментальної методики.

У другому розділі – **«Особливості театралізованої діяльності дітей старшого дошкільного віку із заїканням»** – викладено методику та результати констатувального етапу дослідження.

Для реалізації основної мети дослідження, насамперед, необхідно було вивчити здібності дітей старшого дошкільного віку зі заїканням до театралізованої діяльності. З цією метою на основі теоретичного аналізу науково-літературних джерел і наших дослідницьких передбачень розроблено авторську експериментальну методику дослідження особливостей театралізованої діяльності у зазначеній категорії дітей.

У процесі констатувального дослідження передбачалося:

- вивчити анамнестичні данні, анкетувати батьків, провести клініко-педагогічне обстеження дітей старшого дошкільного віку зі заїканням;
- визначити рівень сформованості творчої участі дошкільників у сюжетно-рольових іграх і ступінь комунікації в них;
- з'ясувати рівень розвитку темпо-ритмічної організації руху, уміння зовнішньо виявляти емоційні переживання, вміння керувати собою;
- з'ясувати уміння дітей самостійно користуватися немовленнєвими засобами комунікації на основі уявлення та уяви, самостійно розробляти короткі сценарії імітаційних вправ.

Під час створення методики ми спиралися на науково-методичні доробки, що знайшли своє висвітлення в працях українських і зарубіжних вчених. Це методики використання ігрової діяльності в корекції заїкання (Г. Волкова, М. Тележніков), методики сюжетних ігор М. Геркіної, методігротерапії (З. Фрейд, Д. Ельконін, А. Захаровов), методики роботи з казкою (А. Богуш, Н. Лисенко, В. Сухомлинський, Є. Фльоріна), методичні рекомендації А. Ястребової, А. Леоньєва, Т. Ладиженської щодо особливостей комунікації дітей старшого дошкільного віку зі заїканням, методи розвитку уяви, уявлень, емоцій (Є. Пороцька, Г. Ситін).

Діагностична методика складалася з чотирьох змістовних блоків, серед яких I блок – збір загальних відомостей і анамнестичних даних, анкетування батьків дитини, опитування дітей із метою визначення їх вподобань, бажань, ставлення до театралізованої діяльності, визначення ступеня тяжкості та форми заїкання, ступеня фіксованості дітей на дефекті; II, III, IV – спрямовані на дослідження особливостей розвитку визначених компонентів театралізованої діяльності.

Зміст завдань кожного з блоків розроблено з урахуванням вікових і психологічних особливостей старших дошкільників із заїканням і принципу диференційованого підходу залежно від клінічних форм заїкання.

Відповідно до розробленої методики протягом 2009-2010рр. було проведено експериментальне дослідження на базі ДНЗ № 8, ДНЗ № 25 м. Умані, ДНЗ № 481, ДНЗ № 753 м. Києва, ДНЗ № 64 м. Миколаїв, ДНЗ № 9, ДНЗ № 36 м. Херсон. В ньому брали участь 135 дітей старшого дошкільного віку: 65 дітей із невротичною формою заїкання (59,1%, n=65 від 110 дітей), 45 із неврозоподібним заїканням (40,1%, n=45 від 110 дітей) і 25 дітей із нормальним мовленням.

Результати вивчення анамнезів й обстеження дітей показали, що за ступенем фіксованості на мовленнєвому дефекті нульовий ступінь мали 18,5% дітей із невротичною формою заїкання та 20% дітей із неврозоподібною формою заїкання; помірний ступінь – 58,5% дітей із невротичною формою заїкання, 53,3% – з неврозоподібною формою заїкання; виразну ступінь – 23% дітей із невротичною формою заїкання, 26,7% дітей із неврозоподібною формою заїкання.

На основі розробленої експериментальної методики вивчення особливостей і стану розвитку театралізованої діяльності були розроблені оцінні критерії та загальні рівні, які стосувалися процесу виконання завдань і якісних характеристик компонентів театралізованої діяльності.

Для визначення показника рівня сформованості компонентів театралізованої діяльності було застосовано статистичний метод визначення коефіцієнта результативності виконання всіх завдань експерименту (F). Розподіл рівнів (рангів) за числовими даними здійснювався таким чином: коефіцієнт чи показник сформованості компонентів театралізованої діяльності який знаходиться в числовому проміжку: [3,5;4), відповідає високому рівню сформованості досліджуваної якості; [2,5;3,5) – достатньому рівню (I рівень); [1,5;2,5) – середньому рівню (II рівень); [1;1,5] – низькому рівню (III рівень).

На основі аналізу результатів констатувального етапу експерименту нами було виділено 4 рівні сформованості театралізованої діяльності дітей із заїканням та їх однолітків із нормальним мовленням, які представлені в таблиці 1.

Табл. 1.

Розподіл дітей за рівнями сформованості театралізованої діяльності (у%)

Категорія дітей	Рівень та кількісні показники			
	Високий %	Достатній %	Середній %	Низький %
Діти із невротичною формою заїкання (65)	18,5	20	35,4	26,1
Діти з неврозоподібною формою заїкання (45)	11,1	15,6	20	53,3
Діти із нормальним мовленням (25)	72	28	-	-

Якісний аналіз опитування дітей та виконання ними завдань методики показав, що діти надають перевагу індивідуальним іграм (78,5% дітей із невротичною формою заїкання, 66,7% – з неврозоподібною формою заїкання), залюбки уявляють себе казковими героями, прагнуть виступати на сцені у присутності глядачів. У більшості випадків для виступу на сцені обирають танець, види діяльності, пов'язані з мовленням цікавлять небагатьох (21,6% дітей із невротичною формою заїкання, 15,6% – з неврозоподібною формою заїкання). Уявлення дітей про театр досить обмежені, тобто вони виявляють найелементарніші знання лише про функціональні особливості театру, виходячи з власного життєвого досвіду.

Діти виявили нерівнозначне відношення до колективної гри. У сюжетно-рольовій грі вони погоджувалися грати разом, підгрупами із 3-4 осіб, але кожен грав по-своєму, забуваючи про інших; виконання ролей відрізнялось однотипними діями, гра проходила майже без слів, оскільки діти відчували труднощі у спілкуванні одне з одним; більша частина дітей надала перевагу грі на самоті; з боку дітей були відсутні будь-які елементи самостійного

фантазування. Вони потребували допомоги експериментатора у вигляді пояснення правил гри та її ролі у ній. До музичного супроводу гри ставилися байдуже.

У 22,7% (середній рівень), 54,6% (низький рівень) дітей із заїканням виявилася нерозвинена слухова увага та відсутнє почуття ритму, характерний низький рівень сформованості слухомоторної координації. Діти не спроможні проявляти свою індивідуальність у вираженні емоцій за допомогою міміки обличчя, жестів, не вміють розпізнавати емоції і не називають емоційні ознаки, що свідчить про бідність їх емоційно-вольової сфери. Вони потребують допомоги у вигляді показу карток із зображенням відповідної емоції, розповіді про причини її прояву, виконання завдання разом із експериментатором.

Але, половина дітей показали високий (21,8%) і достатній (29,1%) ступінь розвитку уяви та уявлень. Вони вміють користуватися немовленнєвими засобами комунікації, були здатні самостійно придумати та розіграти етюд на вільну тему, або на тему, запропоновану експериментатором. У них відзначалася правильна послідовність усіх смислових ланок і їх відповідність до задуму, добре розвинена пам'ять. У інших дітей (22,7% середнього рівня, 26,4% низького рівня) було відсутнє вміння самостійно користуватися немовленнєвими засобами комунікації на основі уявлення, вони не володіли засобами уяви. У розігруванні етюдів участі не брали, погано запам'ятовували зміст завдання та не вміли встановлювати логічний зв'язок у розповіді. Потребували допомоги експериментатора у вигляді пояснення змісту вправ і завдань.

Отже, діти зі заїканням показали, що емоційно та психофізично вони не готові до активної участі в театралізованій діяльності та потребують попередньої ретельної підготовки.

У третьому розділі – **«Корекція заїкання засобами театралізованої діяльності»** – представлено теоретичне обґрунтування методики формувального етапу експерименту, організаційні форми, принципи, зміст, педагогічні умови, напрями, етапи впровадження методики корекції заїкання засобами театралізованої діяльності, а також узагальнено результати проведеної експериментальної роботи за допомогою розробленої методики діагностики ступеня прояву заїкання, мовленнєвої активності дітей під час театралізації, а також у спеціально створених і природних ситуаціях, за матеріалами анкетування батьків, статистично підтверджено ефективність запропонованої методики.

Головною метою формувального етапу експерименту була розробка та експериментальне опробування методики використання театралізованої діяльності для корекції заїкання у дітей старшого дошкільного віку, визначити психолого-педагогічні умови, що забезпечать успішну реалізацію поставлених завдань, підвищать ефективність корекційної роботи.

Теоретико-методологічну основу експериментальної методики становлять комплексний метод реабілітації старших дошкільників із заїканням в системі корекційної роботи (Н. Власова, Л. Журавьова, Л.

Крапивіна, С. Миронова, В. Селіверстов, Н. Чевельова, А. Ястребова,); організація театральної-ігрової і театральної-мовленнєвої діяльності (Л. Артемова, А. Богуш, Н. Гавриш та інші); навчально-виховна роль театралізованої діяльності у формуванні особистості (В. Сухомлинський, С. Русова та інші); особливості використання театралізованих ігор у навчанні дітей із заїканням (Л. Виготський, К. Станіславський, Л. Венгер, В. Мухіна та інші); сучасна концепція спілкування, прийнята в психолінгвістиці, комунікативний підхід до навчання дітей із заїканням.

У процесі експериментальної роботи фахівці, які працюють із дітьми, знайомились із використанням засобів театралізованої діяльності. До роботи залучався експериментатор у підготовці театралізації, дотримувалась єдність у формуванні уявлень, почуттів, емоцій, навичок поведінки у дітей із заїканням в процесі залучення різних засобів театралізованої діяльності до усіх видів роботи в дошкільному навчальному закладі: в роботу логопеда на логопедичному занятті, в роботу вихователя поза заняттями, в роботу музичного керівника на заняттях із музики та логоритміки.

Комплексний підхід передбачав збереження протягом експерименту організацію спеціального предметно-ігрового середовища в різних умовах:

- музичних залах із декораціями до українських народних казок;
- своєрідних майстернях із виготовлення театральних костюмів;
- гральних куточках, оснащених предметами для показу нетрадиційних видів театру (театру з овочів і фруктів, зі старих речей, з кольорових прищіпок, з природного матеріалу тощо);
- кімнатах казок.

Однією з умов, визначених у контексті нашого дослідження було врахування індивідуальних особливостей розвитку дитини. Під час організації театралізованої діяльності здійснювався індивідуальний підхід із врахуванням форми заїкання, ступеня фіксації на мовленнєвому дефекті, статевої належності дітей, темпераменту, характеру, особистісного досвіду, емоційного стану, темпу розвитку тощо.

Експериментальна методика корекції заїкання засобами театралізованої діяльності передбачала три етапи: підготовчий, основний, заключний.

Проведення **підготовчого етапу** забезпечувало головну умову подальшої корекційної роботи – позитивне ставлення дітей до театралізованої діяльності, створення емоційно-позитивного оточення, формування готовності до сприйняття театралізованої діяльності й готовності брати в ній участь, розвиток володіння її засобами.

Завдання цього етапу реалізувались послідовно – паралельно до чотирьох підетапів, які визначалися у відповідності до етапів корекції мовленнєвої діяльності на логопедичних заняттях: обмеження мовлення, шепітне мовлення, поєднане мовлення, відображене мовлення, самостійне мовлення. Кожний із підетапів складався з трьох блоків завдань: I блок – розвиток уявлень та творчої уяви, емоційної сфери, символічного праксису під час ігрових вправ; II блок – розвиток немовленнєвих засобів комунікації;

III блок – навчання колективної взаємодії під час розігрування ігор-драматизацій, ігор зі співами.

На **основному етапі** проводилася підготовка до драматизації казок «Коза-дереза», «Колосок», «У Країні Казочок», яка починалася з прочитання казки, бесіди за її змістом, переказування казки частинами та повністю, розгляду ілюстрацій, розподілу ролей, виготовлення костюмів і декорацій. Експериментатор брав участь у засвоєнні дітьми тексту ролей, був обов'язково присутнім на репетиціях. Десенсибілізація логофобічної реакції на публічний виступ досягалася в процесі систематичних репетицій із дітьми за ширмою, яка від репетиції до репетиції поступово опускалася, що сприяло подоланню страху перед виступом. Репетиції проходили у музичному залі, де передбачався показ драматизації казки, і діти уявляли його заповненим глядачами. Обов'язковим було нагадування дітям правил ведення мовлення.

Заключний етап передбачав безпосередню театралізацію на сцені перед глядачами підготовленої казки за участю усіх дітей групи.

Після завершення формульованого навчання був проведений контрольний діагностичний експеримент, який дав можливість оцінити доцільність і ефективність використаної методики.

Ефективність експериментального навчання визначалася на основі порівняння результатів виконання контрольних завдань дітьми експериментальної (ЕГ) та контрольної груп (КГ). ЕГ складала 80 дітей, які брали участь у формульованому експерименті за авторською методикою корекції заїкання засобами театралізованої діяльності. До КГ входили дошкільники із заїканням 5-6 років у кількості 30 дітей ДНЗ № 8, ДНЗ № 25 м. Умані, які пройшли курс навчання та корекції за традиційною програмою логопедичної групи дошкільного навчального закладу.

Динаміка результатів корекції заїкання засобами театралізованої діяльності старших дошкільників контрольної й експериментальної груп аналізувалися за такими критеріями:

1. Ступінь прояву заїкання (легкий, помірний, важкий) у різних комунікативних ситуаціях: 1) декламуванні, 2) переказі, 3) сюжетно-рольових іграх, 4) театралізації після експериментального навчання..
2. Ступінь фіксованості на мовленнєвому дефекті.
3. Бажання спілкуватися (спілкується постійно, іноді спілкується, є ініціатором спілкування, охоче вступає у взаємодію з оточенням на основі мовлення, відмовляється від спілкування).

Також було проведено анкетування батьків із метою виявлення змін у заїканні дітей старшого дошкільного віку за межами ДНЗ.

Результати проведеного корекційно-розвивального навчання свідчать про наявність позитивної динаміки щодо подолання заїкання у дітей ЕГ.

Кількісний і якісний аналіз результатів експерименту здійснювався на основі чотирибальної авторської шкали оцінювання.

З метою визначення ступеня прояву заїкання дітей старшого дошкільного віку в різних комунікативних ситуаціях, спираючись на

загальноприйняті методичні засади та у відповідності до поданих оцінних критеріїв нами було визначено загальні рівні виконання завдань методики (високий, достатній, середній, низький).

Порівняльні дані за рівнями корекції ступеня прояву заїкання у дітей старшого дошкільного віку контрольної і експериментальної груп у різних комунікативних ситуаціях представлено на рисунку 1.

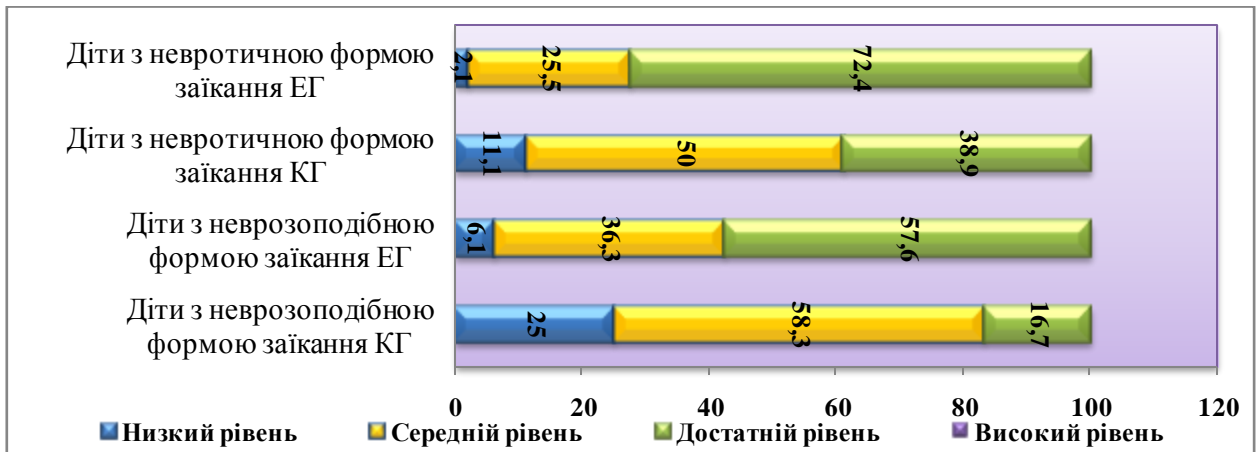

Рис.1. Кількісні показники рівнів корекції ступеня прояву заїкання в різних комунікативних ситуаціях у дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної групи (у %)

Як свідчать кількісні та якісні показники формувального етапу дослідження під час інсценування казки показали легкий ступінь прояву заїкання і вийшли на достатній рівень виконання завдання 53,8% дітей ЕГ та 20% дітей КГ, у побуті значно покращилось мовлення у 51,3% дітей ЕГ, та 13,3% дітей КГ відповідно; 31,2% дітей ЕГ та 50% дітей КГ показали середній ступінь прояву заїкання під час драматизації казки, відповідно у 30% дітей ЕГ та 46,7% дітей КГ помірно покращилось мовлення у побуті під час спілкування; 15% дітей ЕГ та 30% дітей КГ показали низький рівень виконання завдання і тяжкий ступінь прояву заїкання під час драматизації казки та у побуті мовлення не діяльність залишилась без суттєвих змін у 18,7% дітей ЕГ та у 40% дітей КГ. Змінили свої показники темп мовлення та супутня мовленню рухова активність: 60% дітей ЕГ – це діти з нормальним темпом мовлення, які не мають нав'язливого рухового синдрому (КГ – 52,5%); 12,5% дітей ЕГ з уповільненим темпом мовлення та рухів (КГ – 15%); 27,5% дітей ЕГ з прискореним мовленням (КГ – 32,5%).

Для порівняння результатів виконання завдань дітьми експериментальних і контрольних груп між собою після проведеної корекційно-формувальної роботи з корекції заїкання засобами театралізованої діяльності також було використано коефіцієнт рангової кореляції t-критерія Стьюдента (для незалежних, непов'язаних вибірок), який засвідчив, що середній рівень корекції ступеня прояву заїкання у дітей експериментальних груп є вищим, ніж у дітей контрольних груп.

ВИСНОВКИ

Вивчення науково-теоретичних засад корекції заїкання засобами театралізованої діяльності та узагальнення результатів проведеного експериментального дослідження дали змогу сформулювати такі висновки:

1. Теоретичний аналіз загальної і спеціальної психолого-педагогічної і методичної літератури та сучасних підходів до подолання тяжких порушень мовлення, засвідчив значний інтерес вчених-дослідників до проблеми заїкання у дітей дошкільного віку та визначення найбільш раціональних шляхів його корекції. Узагальнення результатів вивчення наукових джерел дозволяє зробити висновок проте, що при всьому розмаїтті корекційних методик цього порушення поза увагою на сьогодні залишилася проблема використання театралізованої діяльності як засобу корекції і усунення заїкання, що свідчить про необхідність удосконалення логопедичної роботи в цьому напрямку.

На підставі аналізу науково-методичних джерел визначено поняття «театралізована гра», «театралізована діяльність», виокремлено її засоби та основні ознаки; розглянуто її вплив на всебічний розвиток дитини та визначено її можливості у корекції заїкання.

2. Науково обґрунтовано та розроблено методику дослідження особливостей театралізованої діяльності дітей старшого дошкільного віку зі заїканням; у відповідності до завдань методики описано критерії і показники її розвитку у зазначеній категорії дітей. На основі матеріалів констатувального етапу дослідження визначено особливості творчої участі дошкільників у сюжетно-рольових іграх і ступінь комунікації в них; рівень розвитку темпо-ритмічної організації руху; уміння зовнішньо виявляти емоційні переживання та керувати собою; уміння дітей самостійно користуватися немовленневими засобами комунікації на основі уявлення та уяви, самостійно розробляти короткі сценарії імітаційних вправ.

Аналіз експериментальних даних показав, що діти старшого дошкільного віку зі заїканням мають значно нижчі показники розвитку засобів театралізації, ніж їх однолітки з нормальним мовленням. Нами виявлено декілька рівнів сформованості театралізованої діяльності у дітей старшого дошкільного віку: високий (діти із невротичним заїканням – 18,5%, діти із неврозоподібним заїканням – 11,1%, діти з нормальним мовленнєвим розвитком – 72%), достатній (діти із невротичним заїканням – 20%, діти із неврозоподібним заїканням – 15,6%, діти з нормальним мовленнєвим розвитком – 28%), середній (діти із невротичним заїканням – 35,4%, діти із неврозоподібним заїканням – 20%, діти з нормальним мовленнєвим розвитком – 0%) і низький (діти із невротичним заїканням – 26,1%, діти із неврозоподібним заїканням – 53,3%, діти з нормальним мовленнєвим розвитком – 0%).

3. У дослідженні визначено та науково обґрунтовано педагогічні умови корекції заїкання дітей старшого дошкільного віку; розроблено та апробовано методику корекції заїкання цих дітей засобами театралізованої

діяльності, яка базувалася на загальнодидактичних і спеціальних принципах. Вона представлена поетапною системою вправ і завдань, які спрямовувалися на розвиток емоційно-вольового стану дітей, уміння користуватися немовленнєвими засобами комунікації, формування творчих здібностей, свідомості, моральних норм і правил поведінки в ігрових і вигаданих казкових ситуаціях, але таких, які відображають життєві явища та відносини між людьми, самостійних форм спілкування. Створено комплекс вправ, спрямованих на розвиток уявлень і творчої уяви, емоційної сфери, символічного праксису під час ігрових вправ, навчання колективної взаємодії під час розігрування ігор-драматизацій та ігор зі співами. Підібрано з урахуванням індивідуальних і мовленнєвих можливостей дітей художні віршовані та прозові твори для театралізації. Підготовлено та проведено театралізовані вистави за активної участі дітей.

4. Експериментальна перевірка запропонованої методики корекції заїкання дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності засвідчила її ефективність і доцільність застосування в спеціальних дошкільних навчальних закладах. Зіставлення кількісних характеристик прояву заїкання дітей старшого дошкільного віку з невротичною та неврозоподібною формою заїкання дозволило простежити значне покращення мовлення в експериментальних групах. Залучення дітей старшого дошкільного віку зі заїканням до творчого процесу не тільки зменшило ступінь прояву заїкання та фіксованості на ньому, але й вплинуло на розвиток мовлення в цілому та міжособистісну комунікацію. Крім того, творчі завдання привнесли більше позитивності, зацікавленості та активності кожній дитині, сприяли розкриттю творчого потенціалу дітей, набуттю досвіду співробітництва та співтворчості між дітьми та дорослими в організації різноманітних видів театралізованої діяльності.

Аналіз результатів контрольного експерименту засвідчив відчутні позитивні зміни як у рівнях сформованості передумов театралізованої діяльності у старших дошкільників із заїканням в ЕГ, так і у ступені прояву заїкання. Так, 72,4% дітей із невротичною формою заїкання та 57,6% дітей із неврозоподібним заїканням ЕГ вийшли на достатній рівень, у КГ – це лише 38,9% дітей із невротичною формою 16,7% дітей із неврозоподібним заїканням. На середньому рівні опинилися в ЕГ 25,5% дітей із невротичною формою заїкання та 36,3% дітей із неврозоподібною формою заїкання, коли як в КГ – це 50% дітей із невротичною формою заїкання та 58% дітей із неврозоподібною формою заїкання. На низькому рівні залишилися діти ЕГ – 2,1% невротичного заїкання, 6,1% неврозоподібного заїкання. В КГ – це 11,1% дітей із невротичною формою заїкання та 25% дітей із неврозоподібною формою заїкання.

5. Прослідковано, що ефективність подолання заїкання залежить від цілої низки причин: індивідуальних психофізіологічних і мовленнєвих особливостей дитини зі заїканням, особливостей лікувально-педагогічного комплексу, психолого-педагогічних умов і методики логопедичної роботи,

критеріїв оцінювання результативності вибраної методики корекції. Успішне подолання заїкання пов'язане зі систематичною, ретельною й подовженою роботою, яка потребує зусиль і з боку фахівців, і з боку заїкуватої дитини.

Отже, аналіз проведеного дослідження свідчить про те, що корекція мовлення старших дошкільників із заїканням ефективно здійснюється за допомогою ігрової і театралізованої діяльності, які значно збільшують мотивацію дітей до контролю мовленнєвих висловлювань, ефективно впливають на розвиток мовленнєвого дихання, створюють умови, що сприяють покращенню темпо-ритмічної основи мовлення, розвитку моторики, підвищують комунікабельність.

Проблема корекції заїкання засобами театралізованої діяльності не вичерпується результатами проведеного дослідження.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бегас Л.Д. Театралізовані ігри в корекційно-розвиваючій роботі з дошкільниками / Л.Д. Бегас // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: Науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 14. – С. 13-15.
2. Бегас Л.Д. Виховання дітей у творчих іграх / Л.Д. Бегас // В.О. Сухомлинський і сучасність. До 90-річчя з дня народження В.О. Сухомлинського: Матеріали науково-практичної конференції (14-16 вересня 2008 року, м. Одеса). – Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2008. – С. 3-6.
3. Бегас Л.Д. Науково-методичні засади корекції заїкання засобами театралізованої діяльності у старших дошкільників / Л.Д. Бегас // НАУКОВИЙ ЧАСОПИС НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – № 13. – С. 3-5.
4. Бегас Л.Д. Комплексні системи реабілітації заїкання у старших дошкільників / Л.Д. Бегас // НАУКОВИЙ ЧАСОПИС НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – № 14. – С. 6-9.
5. Бегас Л.Д. Використання нестандартних занять у вихованні заїкуватих дітей старшого дошкільного віку/ Л.Д. Бегас // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 51. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2009. – С. 129-133.
6. Бегас Л.Д. Особливості театралізованої діяльності у дітей старшого дошкільного віку із заїканням. / Л.Д. Бегас // НАУКОВИЙ ЧАСОПИС НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – № 16. – С. 7-10.
7. Бегас Л.Д. Театралізовані заняття як нова освітня технологія в навчанні та вихованні дітей старшого дошкільного віку із заїканням. / Л.Д. Бегас // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 14 (225), Ч. II, 2011. С. 85-91.

8. Бегас Л.Д. Корекція заїкання засобами театралізованої діяльності / Л.Д. Бегас // Логопедія. Науково-методичний журнал № 1, 2011. С. 11-14.
9. Бегас Л.Д. Проблема театралізованої діяльності в загальній та спеціальній педагогіці / Л.Д. Бегас // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. – Вип. XVII. В двох частинах, частина 1. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори – 2006, 2011. – С. 35-42.
10. Бегас Л.Д. Використання засобів театралізованої діяльності в корекційно-розвиваючій роботі з дітьми старшого дошкільного віку / Л.Д. Бегас // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. – Вип. IXX. В двох частинах, частина 1. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори – 2006, 2012. – С. 310-317.
11. Бегас Л.Д. Театрализованные занятия как новая образовательная технология в обучении и воспитании детей старшего дошкольного возраста с заиканием/ Л.Д. Бегас // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов № 12 (90), Курск 2013. С. 173-176.
12. Бегас Л.Д. Театралізована діяльність дітей старшого дошкільного віку, як засіб подолання заїкання / Л.Д. Бегас // Київський науково-педагогічний вісник: Науковий журнал. – «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2014. – № 1. – С. 12-16.
13. Бегас Л.Д. Театралізовані ігри в навчанні та вихованні дітей старшого дошкільного віку із заїканням / Л.Д. Бегас // Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції «Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.» – ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2011. – С. 59-61.
14. Materialy X mezinarodnivedecko-praktickakonference«Vedekyprumyslevropskeho kontinenty – 2014» – Dil 10. Pedagogika. :Praha. Publishing House «Education and Science»s.r.o. – 49-52 stran.

АНОТАЦІЇ

Бегас Л. Д. Корекція заїкання дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – спеціальна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2016.

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі корекції заїкання дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності. У дослідженні визначено рівні та особливості стану сформованості театралізованої діяльності (творчої участі дошкільників у сюжетно-рольових іграх і ступінь комунікації в них, темпо-ритмічної організації руху, уміння зовнішньо виявляти емоційні переживання, вміння керувати собою, уміння самостійно користуватися немовленнєвими засобами комунікації на основі

уявлення та уяви, самостійно розробляти короткі сценарії імітаційних вправ) у зазначеної категорії дітей.

Представлено теоретичне обґрунтування методики формувального етапу експерименту, розкриті організаційні форми, принципи і зміст методики. Сформульовано необхідні педагогічні умови досягнення позитивних результатів корекційно-формувального навчання. Визначено напрямки та розділи методики корекції заїкання дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності, а також загальною одержані результати проведеної експериментальної роботи, статистично підтверджено ефективність запропонованої методики.

Дослідно-експериментальним шляхом доведено доцільність і ефективність застосування театралізованої діяльності як засобу корекції заїкання у дітей старшого дошкільного віку зі заїканням.

Ключові слова: заїкання, діти старшого дошкільного віку, театралізована діяльність, корекція.